

Ο Παντελής Πουλιόπουλος και η μαρξιστική θεωρία της αξίας

Το χειρόγραφο του Παντελή Πουλιόπουλου *Συνοπτικές θέσεις για την Πολιτική Οικονομία* (Κούριερ Εκδοτική, Αθήνα 2004) βρέθηκε στο Αρχείο του Χρήστου Αναστασιάδη στο Ελληνικό Λογοτεχνικό και Ιστορικό Αρχείο (ΕΛΙΑ) και μάλλον είχε γραφτεί κατά τη διάρκεια της φυλάκισης του συγγραφέα στην Ακροναυπλία (1938-43). Αρθρώνεται σε οκτώ ενότητες, 300 περίπου λέξεων κατά μέσο όρο η καθεμιά: I. Αξία, II. Χρήμα, III. Υπεραξία, IV. Κέρδος, τιμή παραγωγής, V. Έγγεια πρόσοδος, VI. Εργατικός μισθός, VII. Καπιταλιστική συσσώρευση και κρίσεις, VIII. Ακμή και χρεωκοπία του καπιταλισμού.

Οι ενότητες του κειμένου αντιστοιχούν σε βασικούς εννοιολογικούς κόμβους του θεωρητικού συστήματος που ανέπτυξε ο Μαρξ (και ονόμασε «Κριτική της Πολιτικής Οικονομίας») στους τρεις τόμους του *Κεφαλαίου*, του οποίου ο Πουλιόπουλος υπήρξε μεταφραστής από κοινού με τον Παστιά Γιατσόπουλο.

Όμως, ως γνωστόν, κάθε «βιβλίο» έχει διαφορετικές αναγνώσεις. Πιο συγκεκριμένα, αυτό που ονομάζουμε μαρξιστική (οικονομική) θεωρία περιλαμβάνει διαφορετικά, αποκλίνοντα και συχνά αντικρουόμενα μεταξύ τους θεωρητικά ρεύματα και σχολές σκέψης.

Ο «σοβιετικός μαρξισμός», που κυριάρχησε στην ΕΣΣΔ και τα κομμουνιστικά κόμματα της Δύσης από τη δεκαετία του 1930 μέχρι πρόσφατα, προέκρινε μια «λογιστική» εκδοχή των βασικών μαρξικών εννοιών *αξία* και *υπεραξία*: ως αξία κατανοούσε την (εμπειρικά μετρήσιμη) *ποσότητα* κοινωνικής εργασίας που έχει δαπανηθεί (από τους εργαζόμενους) για την παραγωγή ενός εμπορεύματος[1] και ως υπεραξία την *παρακράτηση ενός μέρους* αυτής της αξίας από τους καπιταλιστές (και τους γαιοκτήμονες).

Η προσέγγιση αυτή επαναφέρει τον μαρξισμό στην κλασική πολιτική οικονομία του Άνταμ Σμιθ και του Νταϊνβιντ Ρικάρντο: «Από τη στιγμή που η γη καθίσταται ατομική ιδιοκτησία, ο γαιοκτήμονας απαιτεί ένα μερίδιο σχεδόν από όλο το προϊόν το οποίο ο εργάτης μπορεί να παραγάγει [...]. Η πρόσοδος του αποτελεί την *πρώτη παρακράτηση* από το προϊόν της εργασίας που απασχολήθηκε στη γη (...) Το κέρδος αποτελεί μια *δεύτερη παρακράτηση από το προϊόν της εργασίας που απασχολήθηκε στη γη*» (A. Smith *Ο Πλούτος των Εθνών*, I.viii.6 & 7, Ελληνικά Γράμματα, 2000, σ. 107-8· οι υπογραμμίσεις δικές μου).

Ο Πουλιόπουλος φαίνεται να κατανοεί τόσο τον χαρακτήρα όσο και τις πολιτικές-στρατηγικές συνέπειες της διολίσθησης προς την (αστική) κλασική πολιτική οικονομία. Διατυπώνει τον ακόλουθο ορισμό της μαρξικής έννοιας της αξίας:

«Αξία είναι η αντανάκλαση των κοινωνικών σχέσεων που έχει ο παραγωγός με την εμπορευματική κοινωνία [...]. Η ανταλλακτική αξία του εμπορεύματος απλώς φανερώνεται στην ανταλλαγή, δεν πηγάζει όμως απ' αυτή. Η ανταλλακτική αξία είναι μια μορφή που παίρνει η έκφραση της αξίας [...]. Η αξία καθορίζεται από την αφηρημένη, μέση, απλή, κοινωνικά αναγκαία εργασία που κλείνεται μέσα στο εμπόρευμα. Την αξία χρήσης του εμπορεύματος τη δημιουργεί η συγκεκριμένη μορφή της εργασίας που ξοδεύτηκε για να παραχθεί το εμπόρευμα αυτό [...]. Όπως το κάθε εμπόρευμα ξεχωριστά, έτσι και όλος ο κόσμος των εμπορευμάτων έχει δυο πόλους, *στον ένα πόλο αξίες χρήσης, δηλαδή τα διάφορα εμπορεύματα, στον άλλο αξίες, δηλαδή χρήμα*» (σ. 43-45, οι υπογραμμίσεις δικές μου).

Η ειδοποιός διαφορά της προσέγγισης του Πουλιόπουλου είναι ότι αναδεικνύει τον *χρηματικό χαρακτήρα* της μαρξικής έννοιας της αξίας, το γεγονός δηλαδή ότι αξία και χρήμα αποτελούν *έκφραση* συγκεκριμένων κοινωνικών-ταξικών σχέσεων: του καπιταλισμού.

Για τον Μαρξ, η αξία των εμπορευμάτων δεν ανάγεται σε μια μετρήσιμη ποσότητα εργασίας («συγκεκριμένη εργασία»), αλλά προκύπτει από εκείνη τη διάσταση της κοινωνικώς συνδυασμένης εργασίας στο πλαίσιο του καπιταλιστικού τρόπου παραγωγής, την οποία ονομάζει «αφηρημένη

εργασία», και η οποία αξιολογεί το κεφάλαιο: *παραγωγή-για-την-ανταλλαγή και για-το-κέρδος*. Η χρηματική σχέση ανταλλαγής αποτελεί τη *μοναδική εμπειρικός απτή ύπαρξη* (μορφή εμφάνισης) της αξίας, ενώ η «αφηρημένη εργασία» δεν έχει μετρήσιμη υπόσταση.[2]

Η μαρξική θεώρηση δεν αναπαράγει λοιπόν το κλασικό (και νεοκλασικό) μοντέλο του αντιπραγματισμού (της ανταλλαγής εμπορεύματος με εμπόρευμα), καθότι θεωρεί ότι η ανταλλαγή *αναγκαστικά διαμεσολαβείται από το χρήμα*. Το ουσιώδες χαρακτηριστικό της «οικονομίας της αγοράς» (του καπιταλισμού) είναι επομένως όχι απλώς η ανταλλαγή εμπορευμάτων, αλλά η χρηματική κυκλοφορία:

«Ο *κοινωνικός χαρακτήρας* της εργασίας εμφανίζεται ως η *χρηματική ύπαρξη* του εμπορεύματος και, επομένως, σαν ένα *πράγμα* έξω από την πραγματική παραγωγή» (Μαρξ, *Το Κεφάλαιο*, τ. Γ', σ. 650).

Από τη μαρξική θεωρία της αξίας προκύπτει επομένως ότι η ανατροπή του καπιταλισμού προϋποθέτει μια διαδικασία (όχι διαχείρισης αλλά) κατάργησης των *κοινωνικών μορφών* μέσω των οποίων εκδηλώνεται η κυριαρχία του καπιταλιστικού τρόπου παραγωγής: του εμπορεύματος και του χρήματος (αλλά και του κράτους, όπως επέμενε ο Λένιν). Αντίθετα, στη λογιστική-σοβιετική εκδοχή μαρξισμού θα μπορούσε να αρκεί η «παρακράτηση» του υπερπροϊόντος από τους «εκπροσώπους του λαού», δηλαδή από τους μηχανισμούς ενός «παλλαϊκού κράτους», ανάλογου με εκείνο που υπήρξε στην ΕΣΣΔ. Σημειώνει για τα ζητήματα αυτά ο Πουλιόπουλος:

«Η σοσιαλιστική επανάσταση οδηγεί στην κατάργηση της εμπορευματικής ανταλλαγής, της αναρχίας στην παραγωγή και του χωρισμού της κοινωνίας σε τάξεις [...]. Μετά την κατάρρευση του καπιταλισμού και προτού εγκαθιδρυθεί ο κομμουνισμός, έρχεται μια ορισμένη *μεταβατική περίοδος*, όπου η εργατική τάξη παίρνοντας την εξουσία στα χέρια της μετατρέπει [...] την καπιταλιστική οικονομία σε κομμουνιστική» (σ. 67).

[1] Ακαδημία Επιστημών ΕΣΣΔ (1954), *Πολιτική Οικονομία* (Πολιτικές και Λογοτεχνικές Εκδόσεις, σ. 84): «Αξία είναι η ενσωματωμένη στο εμπόρευμα κοινωνική εργασία των εμπορευματοπαραγωγών».

[2] «Ο κοινωνικός χρόνος εργασίας υπάρχει, ούτως ειπείν, μόνο σε λανθάνουσα κατάσταση σε αυτά τα εμπορεύματα και εκδηλώνεται κατά πρώτον στη διαδικασία ανταλλαγής τους» (Κ. Μαρξ, *Κριτική της Πολιτικής Οικονομίας*, Εργατική Πάλη, 2009, σ. 50).